

IV. FORMACJA LITURGICZNA

Ks. Andrzej Rutkowski

Msze z udziałem dzieci i młodzieży w życiu Kościoła partykularnego

Pojęcie „Msza z udziałem dzieci i młodzieży” i jego wprowadzenie zasadniczo po II Soborze Watykańskim, przede wszystkim uwydatnia obecność dzieci i młodzieży podczas Mszy świętej, ale wraz z pozostałymi uczestnikami w duchu eucharystycznej wspólnoty z Kościołem powszechnym oraz Kościołem partykularnym diecezji czy parafii. Zarazem jednak oddaje, jak chyba przy żadnych innych uczestnikach, samą rzeczywistość udziału w Eucharystii w znaczeniu zaangażowania zewnętrznego i wewnętrznego, przeżywania itp.¹

Data przełomowa w historii Mszy z udziałem dzieci po II Soborze Watykańskim to lata 1973-1974. W tym czasie jako dodatek do *Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* oraz samej księgi *Mszału rzymskiego*, Stolica Apostolska wydała odrębny dokument i teksty liturgiczne dla tego typu celebracji². Wcześniej znane były powszechnie w wielu Kościołach partykularnych diecezji i parafii tradycyjne *Msze dla dzieci* w niedziele i święta czy w dni powszednie, lecz nie miały one podobnego zakresu adaptacyjnego. Ponadto zasadnicze znaczenie posiada obecnie zmiana zakresu pojęć i nazewnictwa, gdzie w miejsce określenia *Msza dla dzieci* bezwzględnie należy stosować termin *Msza z udziałem dzieci*. Przy tej okazji ustalono pojęcie *dziecka* jako osoby przed okresem *preadulescencji*, co w naszych warunkach odpowiada wiekowi do około 10 roku życia³. Na podstawie szeregu analogii wraz z Mszami z udziałem środowiska dziecięcego można rozpatrywać Msze z udziałem młodzieży⁴.

W Polsce, bezpośrednio do *Dyrektorium* Stolicy Apostolskiej z dnia 1 listopada 1973 r. nawiązano już w roku 1973 w Kościele Gdańskim oraz w 1975 r. w Kościele

¹ Jan Paweł II, *Encyklika „Ecclesia de Eucharistia” o Eucharystii w życiu Kościoła* (17 IV 2003), 39, 49, „L'Osservatore Romano. Wydanie polskie” 24 (2003), nr 5, s. 16-17, 20; Benedykt XVI, *Posynodalna adhortacja apostolska „Sacramentum caritatis” o Eucharystii, źródle i szczyt życia i misji Kościoła* (22 II 2007), 52, 63, 71, „L'Osservatore Romano. Wydanie polskie” 28 (2007), nr 4, s. 24-25, 28, 32.

² Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci* (1 XI 1973), nr 4, 52, w: *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, red. J. Miazek, Warszawa 1987, s. 220, 234.

³ R. Michałek, *Prawno-liturgiczne problemy „Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci”*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30 (1977), s. 90-92; Cz. Krakowiak, *Liturgia Mszy św. z udziałem dzieci*, w: *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1989, s. 440-441; A. Durak, *Formacja liturgiczna dzieci przez Eucharystię*, „Horyzonty Wiary” 7 (1996), nr 3, s. 74-75; W. Nowak, *Zarys liturgii Kościoła domowego*, Olsztyn 2000, s. 27-28.

⁴ H. Janssen, *Meßfeier mit Jugendlichen*, w: *Gemeinde im Herrenmahl. Zur Praxis der Meßfeier*, red. Th. Mass-Ewerd, K. Richter, Freiburg 1976, s. 108; E. Stencel, *Liturgia Mszy świętej z udziałem młodzieży*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 43 (1996), z. 6, s. 123-124; P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, Łódź 1998, s. 76-78; M. Sodi, *Giovani e liturgia: un rapporto provocante*, „Rivista Liturgica” 79 (1992), s. 359-360.

Katowickim. W tym ostatnim w oparciu o powyższe *Dyrektorium* i diecezjalną praktykę powstała ponadto specjalna tymczasowa instrukcja w odniesieniu do Mszy z udziałem dzieci. Bogactwo dziedzictwa polskich Mszy śpiewanych dla dzieci doceniono także w dobie roku 1981 w Kościele Gnieźnieńskim⁵. Również w prowincji Kościoła Krakowskiego na miarę roku 1983 wystąpiono z zamiarem wymiany doświadczeń w sprawie Mszy św. z udziałem tej grupy wiekowej w ramach metropolii⁶.

1. Formy celebracji i ich zastosowanie

Podstawowe znaczenie dla wyboru odpowiedniej formy celebracji Mszy z udziałem najmłodszych oraz w ogóle dla decyzji czy należy te formy zastosować przysługuje po II Soborze Watykańskim samej liczbie dzieci podczas danej liturgii oraz jej proporcji do pozostałych uczestników⁷. Po tej linii trzy formy, względnie rodzaje liturgii eucharystycznej z udziałem dziecięcego środowiska uwydatniono w Kościele Katowickim w roku 1975 i Płockim w roku 1991. Obejmują one Mszę dla dorosłych z udziałem dzieci, Mszę dla dziecięcego środowiska z udziałem tylko nielicznych dorosłych i Mszę z licznym udziałem dorosłych, np. rodziców, oraz dzieci⁸.

1. 1. Msze rodzinne

W Polsce i wielu innych krajach po II Soborze Watykańskim poważny problem duszpasterstwa parafialnego co do zastosowania zasad Mszy z udziałem dzieci stanowi stosunek do praktyki Mszy rodzinnych⁹. Brak jednolitej oceny na ten temat znajduje także odzwierciedlenie w życiu Kościołów partykularnych. Zasadniczo fakt, że w szeregu kościołach dzieci biorą udział we Mszy św. wspólnie z rodzicami, ocenia się jako zjawisko pozytywne dla odpowiedniego wychowania eucharystycznego, przekazu ogólnoludzkich i chrześcijańskich wartości oraz dla formacji do wspólnotowego przeżywania niedziel i świąt¹⁰. W ten sposób dążenia w Kościołach partykularnych

⁵ *Wiara, modlitwa i życie w Kościele Katowickim. Uchwały pierwszego synodu diecezji katowickiej* (23 XI 1975), Katowice-Rzym 1976, s. 88; *Statuty drugiego synodu gdańskiego* (20 XII 1973), Gdańsk – Oliwa 1976, s. 55; *Drugi synod archidiecezji gnieźnieńskiej* (16 V 1981), Gniezno 1981, s. 361.

⁶ *Pierwszy synod prowincji krakowskiej. Communio et communicatio*, Kraków 1992, s. 37-38.

⁷ R. Pierskała, *Msza święta z udziałem dzieci w dzień Pański czy w dzień powszedni*, w: *Wielkanoc i niedziela. W 30 rocznicę ogłoszenia Konstytucji o liturgii "Sacrosanctum Concilium" Soboru Watykańskiego II* (4 XII 1963), Opole 1994, s. 187-188; A. Bugnini, *La reforma liturgica (1948-1975)*, Roma 1983, s. 437-438; S. Suwiński, *Wychowanie dziecka do życia Eucharystią*, „Ateneum Kapłańskie” 147 (2006), s. 68-69; M. Piszczak, *Eucharystia – uczestnictwo w tajemnicy Kościoła*, „Anamnesis” 11 (2005), nr 4, s. 62-63.

⁸ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 22, 89; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego* (7 VI 1991), „Miesięcznik Pastorski Płocki” 76 (1991), nr 10 bis, s. 115.

⁹ *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski w związku z "Dyrektorium o Mszach świętych z udziałem dzieci"* (1977), nr 2, w: *To czyńcie...*, s. 39.

¹⁰ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 57, 88; *Duszpasterski synod archidiecezji krakowskiej 1972-1979. Przebieg prac synodalnych. Dokumenty synodu. Dokumentacja synodu* (8 V 1979), t. 1, Kraków 1985, s. 264; *Chrystus światłem Maryja wzorem. Drugi synod diecezji częstochowskiej* (23 XI 1986), Częstochowa 1987, s. 96 por. s. 145, 149; *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej* (9 XII 1989), Koszalin 1990, s. 13; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego...*, s. 114, 118; *Synod archidiecezji wrocławskiej 1985-1991* (6 XII 1993), Wrocław 1995, s. 131, 134, 140, 206, 446; *Drugi synod diecezji wrocławskiej* (4 IV 1994). *Statuty*, Włocławek 1994, s. 22.

bezpośrednio odzwierciedlają przekonanie we wspólnocie Kościoła powszechnego, że podczas Mszy dla dorosłych z udziałem dzieci, może szczególnie owocować wpływ postawy dorosłych na pielęgnowanie ducha chrześcijańskiego w dziele wychowania¹¹. Przy tej okazji należy ponadto zauważyć w Kościołach partykularnych akcent na znaczenie Eucharystii jako źródła miłości małżeńskiej i rodzinnej komunii z wyróżnieniem młodych małżonków. Praktycznie oznacza to, że udział we Mszy św. powinien obok ważnych wydarzeń parafialnych i narodowych stanowić centrum dla celebracji rodzinnych takich jak chrzest, Pierwsza Komunia św., bierzmowanie, małżeństwo, pierwsza rocznica chrztu, rocznice ślubu, jubileusze, imieniny oraz rocznice śmierci bliskich. Dodatkowo poleca się zamawianie intencji mszalnych za bliskich zmarłych z rodziny. Wychowanie dzieci przez rodziców do częstego i czynnego udziału we Mszy św. występuje już podczas przygotowania do Pierwszej Komunii św., a następnie pozostaje zasadniczym celem duszpasterstwa młodzieży¹².

Jednocześnie jednak w roku 1975 w Kościele Katowickim oceniono, że Msze rodzinne nie zawsze są możliwe¹³. Pośrednio negatywne stanowisko w tej mierze zajęto także w Kościele Poznańskim w roku 1993. Jako niepełne uznano w tymże Kościele założenie, jakoby Msze rodzinne były dla dziecka najkorzystniejszym rozwiązaniem¹⁴.

1. 2. Msze w niedziele i święta

Duże znaczenie dla zastosowania zasad Mszy św. z udziałem dzieci i młodzieży dotyczy samego dnia jej celebracji oraz faktu, czy w danym kościele odbywa się kiedykolwiek liturgia eucharystyczna z myślą głównie o udziale tej grupy wiekowej¹⁵. W życiu Kościołów partykularnych bardzo często do odrębnej Mszy św. dla dzieci i młodzieży w niedziele i święta zobowiązuje się parafie z posługą przynajmniej dwóch duszpasterzy. W przypadku jednego duszpasterza obowiązek ten występuje, ilekroć niedzielny rozkład obejmuje trzy Msze św. Jako minimum poleca się tu zasadę, aby we wszystkich innych ośrodkach parafialnych część niedzielnej i świątecznej homilii poświęcić dzieciom i młodzieży, a odrębną Eucharystię

¹¹ Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów..., s. 224 (nr 16).

¹² *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego, odprawionego pod przewodnictwem księdza arcybiskupa Antoniego Baraniaka w dniach 4 VI, 12 IX i 12 X milenijnego Roku Pańskiego 1968 (14 X 1970)*, Poznań 1972, s. 174, 188; *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 66; *Duszpasterski synod archidiecezji krakowskiej...*, s. 365 (t. 1); *Drugi synod archidiecezji gnieźnieńskiej...*, s. 96-97; *Czwarty synod diecezji tarnowskiej 1982-1986. Ad imaginem Ecclesiae universalis (Lumen gentium 23) (13 III 1986)*, Tarnów 1990, s. 214-215, 229; *Chrystus światłem...*, s. 88, 145, 155; *Drugi synod diecezji lubelskiej 1977-1985 (8 XII 1987)*, Lublin 1988, s. 62; *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej...*, s. 13; *Drugi polski synod plenarny. Teksty robocze (20 IV 1991)*, Poznań 1991, s. 304; *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie (10 XI 1990)*, Lubaczów 1991, s. 167-168, 192; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu plockiego...*, s. 14; *Trzeci synod diecezji kieleckiej 1984 – 1991 (3 VI 1992)*, Kielce 1992, s. 185; *Synod archidiecezji wrocławskiej...*, s. 127, 140; *Drugi synod diecezji wrocławskiej...*, s. 45.

¹³ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 57.

¹⁴ *Poznański synod archidiecezjalny 1992-1993 (31 XII 1993). Dokumenty*, Poznań (brw.), s. 77.

¹⁵ B. Fischer, *Meßfeier mit Kindern*, w: *Gemeinde im Herrenmahl...*, s. 103-104; E. Stencel, *Liturgia Mszy świętej...*, s. 122-123; Cz. Krakowiak, *Niedzielną Msza św. a katecheza dzieci i młodzieży*. „Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej” 67 (1993), s. 16-17; S. Suwiński, *Wychowanie dziecka...*, s. 70-71; M. Pisarz, *Eucharystia...*, s. 61-62.

celebrować raz w miesiącu. Osobna Msza św. z udziałem młodzieży jest wymogiem dla większych parafii, na terenie których znajdują się szkoły średnie. Przewodniczenie tym liturgiom eucharystycznym oraz troskę o czynny w nich udział młodych uczestników uwydatnia się jako zadanie duszpasterzy katechetów¹⁶. Tym samym bezpośrednio zastosowanie w Kościołach partykularnych znalazły założenia w Kościele powszechnym na rzecz możliwości swego rodzaju połączenia za pozwoleniem biskupa adaptacji z dwóch form celebracji. Oznacza ono wprowadzenie podczas Mszy dla dorosłych, w której uczestniczą dzieci w znacznej liczbie, niektórych adaptacji z Mszy z udziałem dzieci przy nielicznej tylko obecności dorosłych¹⁷. Ponadto w roku 1975 zachowanie tradycyjnych Mszy dla dzieci w Kościele Katowickim uzależniono od miejscowych warunków. Zarazem jednak wyrażono przekonanie, aby ich elementy jak śpiewy, Liturgia słowa z lekcjonarza czy homilia posiadały formę porównywalną z innymi Mszami niedzielными i świątecznymi¹⁸.

1. 3. Msze w dni powszednie

Można powiedzieć, że po II Soborze Watykańskim niedziela i święto nie stanowią odpowiedniego dnia dla celebracji Mszy św. z udziałem dzieci i młodzieży jako odrębnej grupy uczestników¹⁹. Zasada ta swój odpowiednik znajduje w życiu Kościołów partykularnych poprzez równie żywe zainteresowanie praktyką Mszy św. z udziałem dzieci i młodzieży w dni powszednie. Są to celebracje w ustalony dzień tygodnia czy miesiąca z udziałem poszczególnych grup katechetycznych. Powinny się one odbywać w ciągu całego roku szkolnego oraz w czasie wakacji i ferii. W ośrodkach turystycznych ten ostatni okres uwydatnia się o tyle, że jest on okazją do uczestnictwa zarówno gości, jak i parafian. Na takich Mszach św. osobno powinni spotykać się np. dzieci przedszkolne, kandydaci do pełnego uczestnictwa w Eucharystii oraz kolejne grupy katechetyczne dzieci starszych i młodzieży. Dwa razy w tygodniu poleca się Mszę św. z udziałem kandydatów do bierzmowania. Obowiązek w każdej parafii cotygodniowej Mszy św. w godzinach popołudniowych z udziałem grupy dziecięco-młodzieżowej jako *godziny duszpasterskiej* z nauką pieśni kościelnych itp. potwierdzono w roku 1973 zwłaszcza w Kościele Gdańskim²⁰. W roku 1993 w Kościele Wrocławskim jako grupy uczestników liturgii eucharystycznej

¹⁶ *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego...*, s. 51-52, 128, 297; *Statuty drugiego synodu gdańskiego...*, s. 92, 190; *Czwarty synod diecezji tarnowskiej...*, s. 79, 100, 229; *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej...*, s. 35; *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie...*, s. 36, 192; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu plockiego...*, s. 113; *Synod archidiecezji wrocławskiej...*, s. 265; *Poznański synod archidiecezjalny...*, s. 77, 246, 256.

¹⁷ *Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów...*, s. 225 (nr 19).

¹⁸ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 89.

¹⁹ *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski...*, s. 39 (nr 3).

²⁰ *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego...*, s. 58; *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 60, 88-89; *Statuty drugiego synodu gdańskiego...*, s. 55, 116, 190, 193; *Duszpasterski synod archidiecezji krakowskiej...*, s. 264 (t. 1); *Pierwszy synod prowincji krakowskiej...*, s. 37-38; *Czwarty synod diecezji tarnowskiej...*, s. 123; *Drugi synod diecezji lubelskiej...*, s. 73; *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej...*, s. 35; *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie...*, s. 63; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu plockiego...*, s. 115.

wyszczególniono dzieci młodsze z klas 0-IV oraz starsze z klas V-VIII²¹. Zainteresowanie wspólnotowymi Mszami św. z udziałem dzieci upośledzonych (*Muminki*) podjęto także w Kościele Kieleckim w roku 1992. Gromadzą one uczestników ze stolicy diecezji i okolic. Podobnie w roku 1986 w Kościele Tarnowskim, a w Lubaczowskim w roku 1990 podjęto troskę o przygotowanie i celebrację liturgii eucharystycznej z udziałem dzieci głuchoniemych²².

1. 4. Msze z okazji rozpoczęcia i zakończenia roku szkolnego i inne

Odrębną okazję do celebracji Mszy św. z udziałem dzieci i młodzieży stanowi w życiu Kościołów partykularnych rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego oraz inne miesięczne, doroczne i nadzwyczajne okoliczności. Przy tej okazji uwidatnia się takie grupy podczas Mszy św. jak uczniowie klas pierwszych wraz ze swoimi rodzicami na rozpoczęcie nauki oraz absolwenci szkoły podstawowej i maturzyści na zakończenie roku czy młodzież męska powołana do służby wojskowej²³. Ze strony Kościoła Lubelskiego (1987) pozwolenie na celebrację w salkach katechetycznych oprócz Mszy niedzielnych z udziałem bardzo małych dzieci oraz na rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego dotyczy także pierwszych piątków miesiąca²⁴.

2. Bezpośrednia celebracja

Praktyka Mszy św. z myślą głównie o udziale dzieci i młodzieży w niektóre dni roku liturgicznego i duszpasterskiego wymaga oraz umożliwia w wielu przypadkach zastosowanie szeregu adaptacji podczas samej liturgii. Podstawowe jednakże ich zadanie stanowi zawsze stopniowa formacja grup dziecięcych i młodzieżowych do uczestnictwa w celebracji mszalnej całej wspólnoty parafialnej oraz wszystkich innych Mszy św. w danym kościele czy kaplicy²⁵. Szczególne znaczenie posiadają adaptacje tych części liturgii, które należą do samej istoty Eucharystii jak czytanie słowa Bożego, słowa konsekracji, ofiarowanie Ciała i Krwi Chrystusa itp.²⁶.

Wśród tychże szczegółowych adaptacji podczas Mszy z udziałem dzieci i młodzieży w życiu Kościoła partykularnego zainteresowaniem cieszy się miejsce celebracji oraz niektóre części jej przebiegu. Co do miejsca, liturgia powinna się

²¹ Synod archidiecezji wrocławskiej..., s. 193.

²² Czwarty synod diecezji tarnowskiej..., s. 241; Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie..., s. 213; Trzeci synod diecezji kieleckiej..., s. 259.

²³ Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego..., s. 128; Statuty drugiego synodu gdańskiego..., s. 48; Drugi synod archidiecezji gnieźnieńskiej..., s. 63; Drugi synod diecezji lubelskiej..., s. 74.

²⁴ Drugi synod diecezji lubelskiej..., s. 73.

²⁵ E. Szafranski, *Tajemnica Eucharystii w praktyce życia chrześcijańskiego*, w: *Sakramenty w tajemniczeniu chrześcijańskiego*, red. J. Kudasiewicz, Warszawa 1981, s. 390-392; M. Pastuszko, *Najświętsza Eucharystia według Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, Kielce 1997, s. 296; P. Kulbacki, *Eucharystia...*, s. 149-150; R. Michałek, *Prawno-liturgiczne problemy...*, s. 93-95; S. Suwiński, *Wychowanie dziecka...*, s. 66-67.

²⁶ A. Durak, *Modlitwy eucharystyczne we Mszy świętej z udziałem dzieci*, w: *Łódzkie Sympozja Liturgiczne*, t. 1, red. tenże, Kraków 1997, s. 128-129. J. Stefański, *Modlitwy eucharystyczne z udziałem dzieci - nowa szansa pastoralna*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 41 (1988), s. 437-438; Z. Wit, *Specjalne Modlitwy eucharystyczne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 30 (1977), s. 100-101; A. Rutkowski, *Problematyka Modlitw eucharystycznych w Mszach z udziałem dzieci w literaturze polskiej (1973-1990)*, Lublin 1991, s. 38 (mps ArKUL).

odbywać w kościele, kaplicy lub w innym odpowiednim pomieszczeniu. Uwydatnia się jego przystrojenie przez same dzieci. Staranne przygotowanie i adaptacja w porozumieniu z dziećmi i rodzicami, a następnie należyte im przewodnictwo dotyczy ponadto modlitw, śpiewów, innych aklamacji, czytań mszalnych, komentarzy, homilii i wezwań. Modlitwy wiernych oraz procesji z darami Szczegółowo jako stałą zasadę Mszy św. z udziałem środowiska dziecięcego poleca się czynny udział dzieci i rodziców oraz ich posługę liturgiczną w postaci czytania słowa Bożego, śpiewu psalmu responsoryjnego, przygotowania Modlitwy powszechnej, uczestnictwa zgromadzonych w procesji wejścia, niesienie krzyża, świec, Ewangelii, kielicha i pateny, darów ofiarnych, feretronów itp. Inne formy uczestnictwa to procesja komunijna oraz chwile ciszy po odpowiednim wprowadzeniu. Przy tej okazji zwraca się uwagę na znaczenie skupienia przy wychodzeniu z ławek itp. Nad przebiegiem celebracji powinien czuwać duchowny lub świecki przewodnik. W realiach Kościoła partykularnego wszystko to wymaga jednakże stałej formacji dzieci i młodzieży. Obejmuje ona naukę pieśni, aklamacji i odpowiedzi przy współudziale rodziców. Dodatkowo na przygotowanie komentarzy, Modlitwy powszechnej, zebranie sugestii co do homilii oraz na troskę o odpowiedni śpiew i pozostałe formy muzyki liturgicznej uwrażliwia się w odniesieniu do Mszy św. z udziałem młodzieży. Także w grupie młodzieżowej kładzie się nacisk na przeżycie takich form jak pozdrowienie, słuchanie, prośba o przebaczenie i wspólnota modlitwy. Co do Modlitwy powszechnej poleca się uprzednie pouczenie przez duszpasterzy o jej naturze. Jednakże odnośnie do specjalnych Modlitw eucharystycznych w Mszach z udziałem dzieci nie wykracza się poza ogólną wzmiankę o ich istnieniu²⁷. W ten sposób w Kościołach partykularnych po myśli przekonania w Kościele powszechnym, wzrasta znaczenie samego przygotowania dzieci do Mszy świętej oraz do przeżywania misterium paschalnego na fundamencie chrztu i do dojrzewania ku pełni życia chrześcijańskiego, a nie tylko zastosowanie określonych adaptacji w samej Mszy świętej (por. KL 14, 19)²⁸. Również ubóstwo repertuaru pieśni podczas niedzielnych Mszy św. z udziałem dzieci i młodzieży to samoocena ówczesnej sytuacji i praktyki ze strony Kościoła Katowickiego (1975)²⁹. W Kościele Warszawskim w roku 1974 i Kieleckim w roku 1992 oprócz dorosłych opiekunów dzieci podczas Mszy św. podniesiono również postulat utworzenia zespołu starszych dziewcząt i chłopców dla tej opieki oraz przygotowanie spokojnego miejsca dla matek z małymi dziećmi³⁰. NB. To znamienne, że jak widać postulat ten pojawił się najpierw już po roku, a potem na nowo prawie po 20 latach od jego podjęcia w Kościele powszechnym, lecz dotyczy on także przynoszenia lub wprowadzania małych i bardzo małych dzieci na bło-

²⁷ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 89; *Statuty drugiego synodu gdańskiego...*, s. 55, *Chrystus światłem...*, s. 80, 231; *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej...*, s. 13; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu plockiego...*, s. 115; *Synod archidiecezji wrocławskiej...*, s. 264-265; *Poznański synod archidiecezjalny...*, s. 74; *Drugi synod diecezji włocławskiej...*, s. 22.

²⁸ *Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów...*, s. 221-222 (nr 8).

²⁹ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 79.

³⁰ *Trzeci synod archidiecezji warszawskiej (12 IX 1974)*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 65 (1975), s. 107; *Trzeci synod diecezji kieleckiej...*, s. 214; *Poznański synod archidiecezjalny...*, s. 309 (*Statuty synodu archidiecezji poznańskiej z roku 1968 - Uzupełnienie*, 197).

gosławieństwo na zakończenie Mszy³¹. Ponadto przygotowanie i udział w Eucharystii wraz z dziećmi i młodzieżą oraz rolę opiekunów, polecono katechetom zwłaszcza w Kościele Gdańskim w roku 1973, Częstochowskim w roku 1986 i Lubaczowskim w roku 1990³². Jako zadanie dla grupy młodzieży, propozycja w Kościele Wrocławskim w roku 1993 dotyczy także inscenizacji Ewangelii. Nie wiadomo jednak, na czym miałyby ona polegać i kiedy się odbywać³³. Obrazowo oddziałują również ilustracje przekazane w Kościele Poznańskim w roku 1993. Jest to przedstawienie głównego celebransa w ornacie, siedzącego przed ołtarzem z grupą dzieci w półkolu. Na innych tego rodzaju ilustracjach prezbiter trzyma mikrofon w geście przekazywania go dzieciom bądź przewodniczący liturgii i dzieci otaczają ołtarz i trzymają się za ręce³⁴.

2. 1. Czytania mszalne, psalm responsoryjny i homilia

Odpowiednia homilia lub kazanie podczas Mszy z udziałem dzieci, inna niż podczas pozostałych liturgii eucharystycznych w niedziele i święta należy do tradycji wielu Kościołów partykularnych jako minimum adaptacyjne. Jednakże po II Soborze Watykańskim należy ją rozpatrywać na tle adaptacji całokształtu Liturgii słowa Bożego na Mszach z udziałem dzieci³⁵. W samym centrum uwagi tych szczegółowych adaptacji należy umieścić ich przedłożenie ogółowi Kościołów partykularnych w Polsce w roku 1991. Z troską podjęło ono sprawę braku w Polsce do tej pory edycji lekcjonarza do Mszy z udziałem dzieci³⁶.

Co do homilii, jej zasadnicze znamiona w zamierzeniu Kościołów partykularnych to przede wszystkim odpowiednia forma, pogładowy i przystępny język, a w przypadku udziału dorosłych, taka tematyka, aby i oni odnieśli duchowy i formacyjny pożytek. W przepowiadaniu dla młodzieży uwidacznia się powiązanie jego tematyki z życiem oraz funkcję jako impulsu do refleksji³⁷. Homilię w formie dialogu z dziećmi zaakceptowano jednoznacznie w Kościele Gdańskim w roku 1973 i Katowickim w roku 1975³⁸. Według przekonania w Kościele Poznańskim w roku 1993 w zasadzie powinien wygłaszać ją przewodniczący liturgii³⁹. Ciekawe ponadto, że homilię podczas Mszy św. z udziałem dzieci mogą wygłaszać rodzice, można

³¹ Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów..., s. 224 (nr 16).

³² *Statuty drugiego synodu gdańskiego...*, s. 261; *Chrystus światłem...*, s. 63, 226; *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie...*, s. 239.

³³ *Synod archidiecezji wrocławskiej...*, s. 264.

³⁴ *Poznański synod archidiecezjalny...*, s. 71, 218, 257.

³⁵ R. Pierskała, *Słowo Boże dla dzieci. Adaptacja lekcjonarza do Mszy świętej z udziałem dzieci*, Opole 1996, s. 69-70; M. Sodi, *Giovani...*, s. 361-362; S. Suwiński, *Wychowanie dziecka...*, s. 63-64; M. Pisarzak, *Eucharystia...*, 62-63.

³⁶ *Drugi polski synod plenarny...*, s. 52.

³⁷ *Statuty archidiecezjalnego synodu poznańskiego...*, s. 128; *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 22, 26, 57; *Statuty drugiego synodu gdańskiego...*, s. 190; *Drugi synod archidiecezji gnieźnieńskiej...*, s. 59; *Czwarty synod diecezji tarnowskiej...*, s. 79, 100; *Chrystus światłem...*, s. 49, 96; *Drugi synod diecezji lubelskiej...*, s. 32; *Pierwszy synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej...*, s. 60; *Uchwały synodu archidiecezji w Lubaczowie...*, s. 36; *Uchwały czterdziestego drugiego synodu plockiego...*, s. 54, 87-88; *Trzeci synod diecezji kieleckiej...*, s. 163; *Poznański synod archidiecezjalny...*, s. 71.

³⁸ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 89; *Statuty drugiego synodu gdańskiego...*, s. 39.

³⁹ *Poznański synod archidiecezjalny...*, s. 256.

wnioskować na podstawie stanowiska w Kościele Płockim w roku 1991⁴⁰.

Z homilią i jej znaczeniem podczas Mszy św. z udziałem dzieci i młodzieży zachowuje związek również inne rozwiązania w Kościele Katowickim w roku 1975 i Gnieźnieńskim w roku 1981. Jest to polecenie swoistego rodzaju rodzinnej homilii w domu, tj. rozmowy rodziców i dzieci na temat fragmentu Pisma św. lub homilii z kościoła. Jako praktyczne rozwiązanie przedkłada się również propozycję, aby rozmowa w domu na temat czytań liturgicznych oraz homilii następowała po udziale całej rodziny w niedzielnej Mszy św. itd.⁴¹

Podsumowując należy wskazać, że życie Kościoła partykularnego diecezji i parafii szczególnie poprzez synody otrzymuje na różne sposoby umocnienie i rozwój teorii i praktyki w dziedzinie Mszy świętych z udziałem dzieci i młodzieży po II Soborze Watykańskim.

1. Lata 1967 – 1994 to pierwsze dziesięciolecie odnowy liturgii po Soborze. Okres ten oraz znaczenie i konsolidacja instytucji synodu w Kościele partykularnym wystarcza do nakreślenia wagi Mszy świętej z udziałem dzieci i młodzieży w tymże Kościele w ogóle, także po roku 1994 i na przyszłość. Łącznie według chronologii podejmowania synodów w powyższym okresie można wymienić piętnaście Kościołów partykularnych: Włocławski, Poznański, Gdański, Warszawski, Katowicki, Krakowski, Gnieźnieński, Tarnowski, Częstochowski, Lubelski, Koszalińsko-Kołoobrzeski, Lubaczowski, Płocki, Kielecki, Wrocławski. Jednakże Kościoły Włocławski i Poznański poszerzyły swój wkład poprzez podjęcie po dwa synody w tymże okresie. Również życie Kościoła Krakowskiego oprócz synodu archidiecezjalnego znalazło swoje odzwierciedlenie poprzez dzieło synodu prowincjalnego. Nadto ogółu Kościołów partykularnych diecezji polskich dotyczy synod plenarny.

2. W życiu Kościołów partykularnych centrum uwagi skupia uczestnik Eucharystii oraz jego przeżycie misterium wiary poprzez odpowiedni kształt liturgii. Tym samym Msze z udziałem dzieci i młodzieży uwydatnia się w całokształcie duszpasterstwa liturgicznego oraz formacji eucharystycznej i sakramentalnej czy wydarzeń życia społecznego i narodowego. Wiele uzależnia się od możliwości i zaangażowania duszpasterzy, katechetów, rodziców czy pomocy ze strony najstarszej młodzieży.

3. Zasadniczo w życiu Kościoła partykularnego, podczas Mszy świętych z udziałem dzieci i młodzieży w niedziele i dni świąteczne, znaczenie przyznaje się odpowiedniej homilii lub przynajmniej jej części do tychże uczestników, właściwemu doborowi śpiewów oraz podejmowaniu przez same dzieci i młodzież posług liturgicznych czy przygotowaniu miejsca celebracji. Jednakże stopniowo upowszechnia się z zastosowaniem dodatkowych adaptacji również Msze święte w ciągu tygodnia z udziałem określonych grup dzieci i młodzieży, zwłaszcza grup katechetycznych oraz kandydatów do sakramentów czy niepełnosprawnych, także podczas ferii i wakacji czy w ośrodkach turystycznych. Realia Kościoła partykularnego pozwalają na właściwe wyodrębnienie tychże grup od dzieci bardzo małych i przedszkolnych aż po młodzież maturalną i poborową. Stopniowo upowszechnia się również odpowiedni

⁴⁰ *Uchwały czterdziestego drugiego synodu płockiego...*, s. 115.

⁴¹ *Wiara, modlitwa i życie...*, s. 24; *Drugi synod archidiecezji gnieźnieńskiej...*, s. 66.

sposób przygotowania wszystkich uczestników do udziału w Mszach świętych, pouczenie, zebranie sugestii, samoocena dotychczasowej praktyki itp.

4. Przed Kościołami partykularnymi zadaniem wciąż pozostaje korekta zastosowania niektórych pojęć oraz ich motywacja i konsekwencje w praktyce duszpasterskiej. Do tychże pojęć należy zwłaszcza „Msza z udziałem dzieci”, a nie „Msza dla dzieci” czy „Msza szkolna” itp. Na swoje dowartościowanie oczekuje również właściwe pojęcie „Mszy rodzinnej” oraz pojęcie „adaptacji” czy zasada, że poprzez Mszę z udziałem dzieci i młodzieży prowadzi droga do udziału we Mszy parafialnej w pełnym tego słowa znaczeniu. Z ostrożnością należy posługiwać się ponadto sformułowaniem „Głoszenia homilii przez rodziców podczas Mszy świętej”.

5. Wbrew pozorom, tradycje Mszy z udziałem dzieci i młodzieży w Kościołach ułatwiają niekiedy wprowadzanie nowych formuł w samej celebracji czy w ramach przygotowania. Dotyczy to inscenizacji Ewangelii w wykonaniu zwłaszcza młodzieży czy rozmowy w domu rodziców z dziećmi na temat Liturgii słowa w kościele.